

ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT ÉS HÁZASSÁG – HASONLÓSÁGOK ÉS KÜLÖNBSÉGEK AZ EZREDFORDULÓN*

A házasságon kívüli együttélés, az élettársi kapcsolatok hazai terjedése, elfogadottságának növekedése minden kétséget kizáróan az elmúlt másfél évtizedben bekövetkezett demográfiai változások egyik legszembetűnőbb jellegzetessége (Kamarás 1996; Bukodi 2001). E jelenség természetesen nem egyedülálló, hiszen számtalan országban (volt) tapasztalható (Cherlin 1992; Kiernan 2000), és e folyamat a „második demográfiai átmenet” koncepciójának egyik kulcseleme (van de Kaa–Lesthaeghe 1987; Lesthaeghe 1996). Az élettársi kapcsolat terjedése szükségszerűen jelenti a házasságkötések számának visszaszorulását, és jelezheti a házasság intézményének módosulását is. Leegyszerűsítés lenne azonban ezt úgy értelmezni, hogy az élettársi kapcsolat kiszorítja a házastársi együttélést. A házasságkötést megelőző együttélés („próbaházasság”) ugyanis éppen a két életforma egymáshoz kapcsolódására hívja fel a figyelmet. Ugyanakkor azt sem állíthatjuk, hogy minden együttélés (végső) értelme a házasságkötés lenne, és hogy ezen életforma terjedése nem jelent kihívást a házasság intézménye számára. Vagyis olyan időket él(t)ünk, amikor a tartós partnerkapcsolati életformák átalakulóban vannak.

A partnerkapcsolati életformák átalakulásának megértése az *Életünk fordulópontjai* című társadalmi-demográfiai panelfelvétel egyik központi kérdése.¹ A felvétel lehetőségeinek teljes kiaknázására, a strukturális és magatartásbeli tényezők befolyásoló szerepének átfogó feltérképezésére csak a második adatfelvételi hullám után lesz lehetőség, hiszen csak akkor leszünk képesek szétválasztani a „szelektív” és „adaptív” folyamatokat (Lesthaeghe–Moors 2002), ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok – ha korlátozottan is – több kutatási probléma áttekintését teszik lehetővé.

A házasság és az élettársi kapcsolat összehasonlítása során először azt tekintjük át, hogy mennyiben tér el a házasságban, illetve élettársi kapcsolatban élők társadalmi összetétele. A „második demográfiai átmenet” (Lesthaeghe 1996) koncepciójából és a párkapcsolat-alakítás közgazdasági elméletéből is (Becker 1981) inkább az következne, hogy az élettársi kapcsolatban élők fiatalabbak, magasabb képzettségűek, előnyösebb társadalmi státusszal rendelkeznek. Vajon az adatok mennyiben támogatják ezen feltételezéseket?

* A tanulmány az *Életünk fordulópontjai* kutatás gyorsjelentésében (Spéder 2002) megjelent Párkapcsolatok az ezredfordulón című fejezetén alapul, annak erősen átdolgozott változata. Az adatok elemzése itt a tisztított adatfájl felhasználásával történt. A kutatást az NKFP 5/128/2001 támogatta.

1 A kutatás koncepciójának leírását lásd Spéder 2001. A kutatásban 16364 18–74 év közötti személyt kérdeztünk meg 2001–2002 folyamán. A kérdések az egyéni életút és a családi életciklus legfontosabb eredményeit kívánják körüljárni. A kutatás részletes leírását lásd a dokumentációs kötetben (Kapitány 2003).

A magatartási szempontokat is tartalmazó elképzelések szerint attitűdbeli, értékrendszer szerinti különbségek magyarázzák, hogy valaki partnerkapcsolata kialakításakor élettársi vagy házassági formát választ, vagy másképpen: partnerkapcsolata hogyan intézményesül. Négy aspektusból vizsgáljuk meg az ebbéli különbségeket. Míg a vallásosságot a családi magatartás egyik „kulcsértékének” szokás tekinteni, az ajánlott életformáról való kérdésünk annak feltárására irányult, hogy a közösségben milyen elvárások – vagy ahogy Lesthaeghe (1996), majd Liefbroer (1999) megfogalmazta: milyen „normatív kontroll” – él. Az életformák szerinti „előnyök” és „hátrányok” mérlegelése az érintettek racionalitását kívánja feltérképezni, a párkapcsolatok minőségi indikátorai pedig az „eredmények” oldaláról közelítik meg az életformák szerinti eltéréseket.

Az utolsó fejezetben perspektívát váltunk: az élettársi és házassági formát az életútban helyezük el. Az alternativitással szemben ekkor a két életforma közötti komplementaritás domborodik ki. Végül tanulmányunkat rövid összeggel zárjuk.

A párkapcsolatok alapvető jellegzetességei

Magyarországon a közelmúltig a házasság jelentette a tartós párkapcsolatok egyetlen formáját. Az élettársi kapcsolat a népesség igen kis részét jellemezte, és egyértelműen házasság utáni életforma volt (Csernákné 1992). Az élettársi kapcsolat elterjedtsége Magyarországon a nyolcvanas évek vége indult növekedésnek (Kamarás 1996; Bukodi 2001). A 2001–2002-ben folytatott vizsgálat szerint a tartós partnerkapcsolatban élők – a 18–74 éves népesség 63 százaléka – döntő többsége ma is házasságban él (87%), ám a fiatalok között az élettársi kapcsolat igen népszerű (ld. később). Az élettársi kapcsolatban élők többsége ma hajadon és nőtlen (57%-a), egyharmad része elvált, egytizede pedig özvegy családi állapotú. E három említett csoport az élettársi kapcsolatban élők belső differenciáltságára is utal: a kapcsolat tartalma vélhetően jelentősen különbözik közöttük. Az első csoportban található egy része házasságkötés előtti „próbaidőszakát” éli, mások pedig a házasság alternatívájaként választják ezen együttélési módot. Az elváltak „önként” bontottak fel egy korábban tartósnak választott párkapcsolatot, az özvegyek házasságának felbomlása pedig „kényszerű”. Már e szempontok okot szolgáltatnak arra, hogy az élettársi kapcsolatok eltérő típusait külön kezeljük. A megkülönböztetés másik oka, hogy míg korábban a házasság utáni élettársi kapcsolat volt csak „legitim”, addig ma éppen a házasság előtti vagy helyetti élettársi kapcsolat terjed. A mintanagyságot figyelembe véve az élettársi kapcsolatban élőket csak két csoportra tudtuk bontani: a hajadon és nőtlen élettársi kapcsolatban élőkre, a továbbiakban őket „új típusú”² élettársi kapcsolatban élőknek” nevezzük, és az elváltként, özvegyként élettársi kapcsolatot alakítókra („régí típusú élettársi kapcsolat”).³ Bontásunkat az egyes partnerkapcsolatban élők kor szerinti megoszlása is alátámasztja, hiszen a hajadonként, nőtlenként élettársi kapcsolatban élők sokkal fiatalabbak. Mivel alapvető célunk az „új típusú élettársi kapcsolatok” jellemzőinek megértése, a

2 Felmerült a „modern-hagyományos” ellentétpár használata is, ám a házasságot szokás hagyományos párkapcsolati formaként megnevezni, ezért döntöttünk az új típusú – régi típusú fogalmak mellett.

3 Az összevont csoportba tartozók négyötöde elvált és egyötöde özvegy.

házasságban élőket három korcsoportba osztottuk. Ezek: fiatal házások (40 év alatt), középkorúak (40–59 év), és idős házások (60 évesek és a felett). Ezzel nagyon durván ugyan, de részben kiszűrjük a kohorszhatást is. A házasság és az „új típusú” élettársi kapcsolat összehasonlításában a fiatal házások játszanak majd kitüntetett szerepet.

1. táblázat

A 18–74 éves népesség megoszlása családi állapot és a partnerkapcsolati formák szerint, százalék

Típus	Százalék
Hajadon, nőtlen egyedül	21,1
Hajadon, nőtlen élettársak	4,6
Házass, házasságban	54,4
Házass, külön él	1,3
Elvált, egyedül él	7,2
Elvált élettárssal	2,6
Özvegy, egyedül él	8,0
Özvegy élettárssa	0,7
Összesen (%)	100,0
N	16 363

2. táblázat

A különböző párkapcsolatban élők korösszetétele, százalék

Korcsoport	Házasságban élők	Élettársi kapcsolatban élők	
		Hajadon/nőtlen	Elvált/özvegy
18–29 éves	10,1	62,9	5,6
30–39 éves	20,5	23,9	19,6
40–49 éves	25,0	9,4	30,0
50–59 éves	22,4	2,1	27,4
60–69 éves	16,0	1,6	14,6
70–75 éves	6,0	0,1	2,8
Összesen	100,0	100,0	100,0
N	8898	75,8	53,8

A szokásos társadalmi ismérvek nem húznak éles határvonalat az élettársi kapcsolatok és a házasság köré. *Iskolai végzettséget* tekintve alig tapasztalható eltérés a házasok és az élettársi kapcsolatban élők között (3. táblázat). A nyugat-európai országokkal szemben, amelyekben a házasság nélküli együttélés többnyire a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, jobban képzett fiatalok életforma-választása, Magyarországon az élettársi kötelékben élők iskolázottsága inkább elmarad a házasokétól. Nem akarunk rögtön túláltalánosítani, ám első megközelítésben nem utal semmi arra, hogy az új típusú élettársi kapcsolat egy olyan „divatos”, „új” életforma, amelyik a képzett társadalmi csoportok felől „terjed lefelé”. Inkább az a szembetűnő, hogy iskolai végzettség szerint, amely az új magyar társadalmat is igen erőteljesen strukturálja, nem látszanak lényeges különbségek.

3. táblázat

A párkapcsolatban élők iskolai végzettsége az együttélés formája szerint, százalék

Iskolai végzettség	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párpapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60– éves	„új típusú”	„régí típusú”	
8 osztály alatt	1,4	2,4	17,4	5,8	6,1	5,5
8 osztály	15,6	21,6	34,3	21,9	28,4	22,8
Szaktunús-képző	37,5	31,5	20,2	21,5	32,7	31,1
Érettségi	29,8	28,6	17,2	27,7	22,5	26,4
Felsőfokú	15,6	15,9	10,9	12,1	10,2	14,3
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2727	4218	1957	759	538	10196

A gazdasági aktivitásra vonatkozó adatok (4. táblázat) ugyancsak nem utalnak a házasságot, illetve az élettársi kapcsolatot választók között lényeges különbségre. Szinte megegyezik a fiatal házasokon belüli és az „új” élettársi kapcsolatban élők között az aktívak, az önállóak, a munkanélküliek és sok más státusz részaránya is. Érdemes eltérés az anyasági segélyen és az egyéb inaktívak között található. A házasoknál sokkal többen vannak anyasági segélyen (rendelkeznek kisgyermekkel), és ha adatainkat nemek szerint külön bontanánk, akkor az eltérések még nagyobbak lennének. Azt vártuk, hogy az élettársi kapcsolatban élőknel magasabb lesz a diákok részaránya, ám e várakozásunk nem igazolódott. Magyarországon ma nem csak a gyermek nem egyeztethető össze a tanulói státusszal, de a tartós partnerkapcsolat is alig. A „régí típusú” élettársi kapcsolatban élők megoszlása pedig a közép-, illetve idősorú házasokéra utal. (Emlékezzünk, közöttük több az elvált, középkorú, mint az idős, özvegy élettársi kapcsolatban élő.) Összességében azonban az állapítható meg, hogy a házasságban, illetve élettársi kapcsolatban élők főbb aktivitási jellemzői igen hasonlóak, karakterisztici-

kus eltérés nem mutatható ki. A különbségeket jövedelmi helyzet és településtípusok szerint is megvizsgáltuk, ám érdemleges összefüggéseket nem tapasztaltunk.

4. táblázat

A párkapcsolatban élők gazdasági aktivitása az együttélés formája szerint, százalék

Gazdasági aktivitás	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párkapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60– éves	„új típusú”	„régi típusú”	
Alkalmazott	61,3	58,0	6,5	60,3	46,9	48,6
Önálló	8,2	9,5	1,4	6,2	7,6	7,2
Munkanélküli	7,0	4,4	0,1	8,9	4,7	4,6
Öregségi nyugdíjas	–	6,9	81,3	2,2	17,5	19,5
Özvegyi nyugdíjas	1,5	16,1	6,2	2,1	14,9	9,2
Gyes, gyed, gyet	16,5	0,6	0,1	9,5	3,4	5,5
Háztartásbeli	2,7	2,4	3,0	2,5	2,0	2,6
Tanuló	0,5	–	–	2,0	–	0,3
Egyéb inaktív	2,3	2,2	1,5	6,2	3,0	2,4
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A házasságban, illetve élettársi kapcsolatban élők *termékenységi magatartásának* már csak a korösszetétel okán is el kell térnie. A házasok 1,83-os átlagos gyermekszámával szemben az élettársi kapcsolatban élőknek átlagosan csak 1,17 gyermeke van. Ha a korábbiaknak megfelelően differenciálunk, akkor a különböző korú házasok átlagos gyermekszáma rendre: 1,64; 1,98; 1,83. A hajadon, nőtlen élettársi kapcsolatban élők átlagosan 0,65 gyermekkel, a hagyományos élettársi formát választók 1,93 gyermekkel rendelkeznek. Az alábbi, gyermekszám szerinti táblázat alapján tovább finomodik a kép (5. táblázat). A házasok között nincsen igazán éles különbség,⁴ a kétgyermekes család túlsúlya jellemzi őket. Sőt azt is megállapíthatjuk, hogy a fiatal házasok alig vannak lemaradva a középkorúaktól. A két élettársi kapcsolat viszont markánsan különböző termékenységi magatartásra utal. A hajadon, nőtlen élettársi kapcsolatban élők döntő többségénél (59,9%) nincsen gyermek, és egyötödüknél csak egy gyermek van. A gyermekvállalásban ők a legkevésbé aktívak. Az elváltan, özvegyen egyedül élők között a legtöbb a sokgyermekes, és viszonylag alacsony a kétgyermekesek száma is. Termékenységi szempontból ez tűnik a legheterogénabb csoportnak. A termékenységi folyamatok értelmezésében a partnerkapcsolati formák

4 Természetesen tudjuk, hogy a különböző történeti időben született generációk termékenysége eltér, ám témánk most nem ennek bemutatására irányul.

megértésének is fontos szerepe lehet. Vagy úgy, hogy egyik folyamat előfeltételezi a másikat, vagy úgy, hogy olyan szinkron folyamatok mennek végbe, amelyeknek a gyökerei közösek.

5. táblázat

A párkapcsolatban élők gyermekszámának megoszlása az együttélés formája szerint, százalék

Gyermekszám	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párpapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60– éves	„új típusú”	„régí típusú”	
Nincs	13,8	5,2	7,9	59,9	9,5	12,3
1	29,2	19,9	27,9	22,8	31,0	24,7
2	40,9	54,8	47,1	12,3	36,1	45,5
3	12,3	15,0	11,9	3,7	13,9	12,8
4	3,8	5,1	5,2	1,3	9,5	4,7
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2723	4215	1953	759	538	10188

A párpapcsolati típusok – magatartási komponensek

Számtalan társadalomtudományi munka hívja fel a figyelmet arra, hogy a modern társadalmakban csökken az életutak standardizáltsága, növekszik az individuális aktotok döntési szabadsága (Beck 1986 [2002]; Friedrichs 1998; Liefbroer 1999; Corijn 2001). Ugyancor sokan jelzik a döntések erőforráskorlátát, az individuális döntések kötöttségét (Mayer 1986; Leisering 1995). A demográfiai megközelítésekben is általánossá és elfogadottá vált annak feltételezése, hogy a demográfia folyamatok módosulása és az egyének demográfiai viselkedése a strukturális változások (jóléti állam, munkapiac stb.) és értékbeli változások következményei (individualizálódás, társadalmi kontroll csökkenése). Kutatásunkban mi is igyekeztünk számtalan strukturális, illetve magatartásbeli tényező hatását mérni. Az előbbiekben, ha csak korlátozottan⁵ is, néhány strukturális tényezőt említettünk meg, most néhány magatartási elemet vizsgálunk.

A magatartási elemeket illetően sok-sok problémával kell megküzdeni. Egyrészt azaz, hogy ezek empirikus vizsgálata az objektív indikátorokénál rövidebb múltra tekint vissza, így használhatóságukat illetően talán alacsonyabb szintű a tudományos közmegegyezés. Másrészt a magatartási elemeket tekintve a keresztmetszeti adatok elemzése igen ellentmondásos. A demográfiában erre igen jól mutat rá a Lesthaeghe által szerkesztett kötet (Lesthaeghe 2002). Míg ugyanis az objektív változókat tekintve el-

5 A strukturális elemek részletesebb vizsgálatára is a 2. hullám után lesz lehetőség, hiszen a munkapiaci élettörténet akkor kerül lekérdezésre.

méletileg tudunk választ adni arra, hogy az iskolai végzettség vagy a kor nem lehet okozat, addig az értékeket, véleményeket és a demográfiai eseményeket (partnerkapcsolat, gyermekszám stb.) együtt elemezve nehezebb meghatároznunk előzetesen, hogy mi az ok, és mi az okozat. Noha az értékeket az egyének szintjén a társadalomtudomány igen stabilnak tartja, nem lehetünk biztosak abban, hogy a gyermekvállalás és az annak révén létrejövő új élethelyzet vagy egy válás nem okoz-e lényeges módosulást az értékekben. Azaz értékeink nem „adaptálódnak”-e? Ugyanakkor azt is feltételezhetjük, hogy az eltérő értékirányultságú emberek egy olyan időszakban, mikor a lehetőségek kitárulnak, valószínűleg eltérően döntenek, „szelektálnak” a különböző lehetőségek között. E problémakört jól taglalta Lesthaeghe a demográfiai folyamatok szempontjából, és éppen az értékeket és beállítódásokat illetően mutatott rá a panel jellegű elemzések elengedhetetlen hozzájárulására (vö. Lesthaeghe, 2002). Mindezeket figyelembe véve, a következőkben néhány olyan magatartási változót emeltünk ki, amelyek a partnerkapcsolatok típusai közötti választásban fontos szerepet játszhatnak, ám őket az adaptációs, illetve szelekciós folyamatok kevésbé érintik. Ugyanakkor tudjuk, hogy témánk szempontjából az igazán újszerű eredményekhez csak a második hullám adatainak felvétele után juthatunk.

Értékek: vallásosság

A házasság helyett az együttélést választók döntését számos objektív és szubjektív körülmény befolyásolhatja. A kutatások szerint az esetek egy részében a házasságot objektíve hátráltató körülmény fennállásáig tartó késleltetésről van szó (pl. biztos állás hiánya, lakás hiánya), míg az együttélést választók másik részénél a házasság tudatos elutasításáról, amely magatartás sokszor a „nincs szükségünk a papírra” gyakorlatias okot sejtető, további kérdések élet tompító véleményben fogalmazódik meg. Azt feltételezzük, hogy e gyakorlatias, formalitásokat elvető ok mögött értékrendbeli sajátosságok is meghúzódnak, vagyis az életforma-választások a változó objektív körülmények közötti értékvezérelt cselekvések eredményei (Barber et al. 2002). Úgy gondoljuk, hogy a valláshoz való viszonyból, a vallásosság meglétéből vagy hiányából bizonyos mértékig következtetni lehet az értékrendbeli eltérésekre (Kiernan, 2002). Ugyanakkor azt is feltételezzük, hogy az egyének vallásossága az értékrend stabil része, tehát kevésbé kitett a már fent említett „adaptív/szelektív” mechanizmusoknak. A párkapcsolatra vonatkoztatva: a párkapcsolat formájának magválasztása aligha hat vissza az egyének vallásosságára. Ezért nem indokolatlan megvizsgálni, hogy tapasztalható-e különbség a házasságban, illetve élettársi kapcsolatban élők vallásossága között. A vallásosságot kutatásunkban két kérdéstípussal mértük: hagyományos, direkt vallásosságkérdéssel (vö. 6. táblázat), továbbá egyházi-közösségi szertartásokra vonatkozó – egyfajta szimbolikus – vallásosságkérdéssel (7. táblázat).

A házasságban élők között számottevően magasabb az egyház tanításai szerint vallásosak aránya, továbbá valamivel átlag feletti az „egyéni módon” vallásosak aránya is. Vajon mennyire árnyalódik a kép, ha a házasságnál a korcsoportokat is figyelembe vesszük? A hatvan év feletti házasok között a legjellemzőbb az egyház tanításai szerint vallásosak aránya, a középkorú és fiatal házasoknál meglepően magas a nem vallásosak aránya, jóllehet a középkorú élettársi kapcsolatban élőknel még magasabb. A fiatal

házasokat a hajadon, nőtlen élettársi kapcsolatban élőkkel összehasonlítva az egyház tanításai szerint vallásosak, illetve a nem vallásosak részarányát tér el. Az előbbi a házások között, az utóbbi az élettársi kapcsolatban élők között magasabb. Ez nagyon fontos jellegzetesség, hiszen az élettársi kapcsolatok terjedése éppen a legfiatalabb korcsoportot érinti. A házások és élettársi kapcsolatban élők vallásossága közötti különbség ugyan nem mindenben átütő, de megragadható.

6. táblázat

Az egyes korcsoportokhoz tartozó, házasságban, illetve élettársi kapcsolatban élők megoszlása vallásosságuk típusa szerint, százalék

	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párkapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60– éves	„új típusú”	„régi típusú”	
Vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	13,3	14,5	28,6	6,1	10,2	16,0
Vallásos vagyok a magam módján	55,6	58,9	57,8	52,9	55,6	57,2
Nem tudom megmondani	6,7	3,9	1,9	6,7	6,3	4,6
Nem vagyok vallásos	23,2	21,6	10,7	33,6	27,3	21,1
Nem kíván válaszolni	1,0	1,0	0,9	0,5	0,4	0,9
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2723	4213	1955	758	538	10187

A házasságban, illetve házasság nélkül együtt élők eltérő vallási viszonyulását az egyházi-közösségi, szertartásokhoz való hozzáállással is mértük. A három feltett kérdés azt tudakolta, mennyire fontos az érintett számára a keresztele, egyházi házasság, egyházi temetés. A válaszok alapján háromfokozatú skálát szerkesztettünk. Adatainkból egyértelműen kivehető, hogy a házasságban élők között az egyházi-közössége szertartásokat nagyon fontosnak tartók sokkal magasabb arányban szerepelnek. És az élettársi kapcsolatban élők között többen vannak, akik a háromból két-három szimbolikus eseményt sem tartanak fontosnak (7. táblázat). Az adatokat a konkrét kérdések mentén tovább részletezve azt tudtuk meg, hogy az életkor emelkedésével nő azoknak az aránya, akik fontosnak tartják mind a keresztele, mind az egyházi esküvőt, mind az egyházi temetést. A lineáris kapcsolat alól kivételt a legfiatalabb, 18–29 éves korosztály jelenti. Esetükben az egyházi szertartások nagyobb jelentőséggel bírnak, mint a következő két (30–39 éves és 40–49 éves) korcsoportnál, más szóval a vélemények linearitása csak a 30 évesek korcsoportjától kezdve áll fenn. Nyilván sok egyéb értékrendbeli tényező is szerepet játszik a két párkapcsolati életforma közötti választásban.

További elemzéseknek kell tisztázniuk a különböző tényezők hatásának erejét, ám azt valószínűsítjük, hogy a valláshoz való viszony szignifikáns hatása e későbbi elemzésekben is kimutatható lesz majd.

7. táblázat

A különböző párkapcsolati típusokban élők egyházi-szertartási (szimbolikus) vallásossága, százalék

	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párkapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60– éves	„új típusú”	„régi típusú”	
Nem vallásos	19,9	18,6	10,9	26,7	26,9	18,5
Is-is	46,9	44,4	33,3	53,9	48,8	43,9
Vallásos	33,2	37,0	55,8	19,4	24,4	37,6
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2687	4129	1923	746	525	10010

Értékek és elvárások: ajánlott életforma

A szakirodalom szerint az új demográfiai folyamatok megjelenésében a társadalom magatartást szabályozó mechanizmusainak megszűnése döntő szerepet játszik (Lesthaeghe 1996; Liefbroer 1999). Magunk is azt tartjuk, hogy a házasság elsősorban egy közösségi intézmény, és térvesztésében a közösségi tér „eltűnése”, a párkapcsolatok „szétfosló” közösségi térben való létrejötte és működése is szerepet játsz(hat)ott (Axinn–Thornton 2000). E közösségi elvárásokat (és egyben egyéni értékeket) – a házasság és az élettársi kapcsolat támogatottságát, illetve elutasítottságát – indirekt módon próbáltuk mérni. (A konkrét kérdés így szólt: *Ön mit tanácsolna fiatal nőknek és férfiaknak? Milyen életformát válasszanak?*)

8. táblázat

Fiatalok számára ajánlott életforma a közvélemény és a párkapcsolatban élők véleménye szerint, százalék

	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párkapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60– éves	„új típusú”	„régí típusú”	
Egyedül, önállóan	1,7	2,2	0,8	3,4	2,0	1,9
Élettársi kapcsolat	4,4	4,7	3,2	24,1	19,7	6,6
Együtt utána házasság	69,7	57,5	30,5	69,5	61,5	56,7
Házasság	22,1	33,0	63,0	1,6	14,1	32,5
Nem tudja	2,1	2,7	2,6	1,4	2,6	2,4
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2720	4217	1956	760	538	10191

A vélemények egyértelműen tükrözik a megkérdezettek házasságcentrikus beállítottságát. A teljes népesség meghatározó többsége tekinti a házasságot a partnerkapcsolati formák kívánatos végállapotának. Ez alól nem jelentenek kivételt sem az élettársi kapcsolatban élők, sem a fiatalok. Ugyanakkor a népesség elsöprő többsége – és ez igaz a házasságban élőkre is – a házasságot megelőző élettársi kapcsolatot („próbaházasság”) ajánlottak, kívánatosnak tekinti (8. táblázat). Vegyük észre, hogy még az élettársi kapcsolatban élők döntő többsége is, függetlenül attól, hogy volt-e vagy sem korábbi házassági tapasztalata, az élettársi kapcsolatot az életútban megjelenő „átmeneti” életformának tekinti. Nem elhanyagolható, ám mégis kisebbségi azok aránya, akik az élettársi kapcsolatot a házasság alternatívájának tekintik. Ez jellemzi az „új típusú” élettársi kapcsolatban élők egynegyedét (24,1%), a teljes 30 év alatti lakosság egytizedét (9,7%)⁶. Ezen arányok arra utalnak, hogy a házasság nélkül együtt élők többsége vagy egy későbbi házasságkötésben gondolkodik, vagy jelenlegi életformáját külső körülmények hatására választotta. Ha kisebbség is, nem jelentéktelen az élettársi kapcsolat minden formáját elvető népesség. A párkapcsolatban élő népesség egyharmada tartozik ide, ám közöttük a legidősebbek vannak többségben. A fiatalok között kevesebben vélekednek így: a 18–29 évesek egytizede (11,2%). A középkorúak megengedő vélekedése azért különösen érdekes, mert a fiatalok számára a közösségi kontrollt játszó legmeghatározóbb közeget ők adják. Közöttük is kevesebben vannak az élettársi kapcsolat minden formáját elvetők (csak házasság), és többségben az élettársi formát átmenetileg ajánlottak tartók. Az életformák teljes körét áttekintve érdemes azt is megjegyezni, hogy a „single” státus sem a fiatalok, sem az idősebbek, sem a házasok, sem az élettársi kapcsolatban élők körében nem követendő, nem ajánlott életforma, és az egyedül élőknek is csak egy elhanyagolható kisebbsége (3,4%) tekinti

6 A tanulmányban minden adathoz nem szerepeltethettünk külön táblázatot.

azt ideálisnak. Ez egybecseng Utasi vizsgálatával, aki azt állapította meg, hogy Magyarországon a „single” életformát nem alternatívaként, hanem párkapcsolat-alakítási kudarcként élik meg (Utasi 2002).

Szerepet játszik-e a terhesség bekövetkezése az élettársi kapcsolatból a házasságba való átmenetben a kérdezettek szerint? A fenti kérdésre⁷ adott válaszokban megmutatózó lakossági vélemények a korábbiaknál (S. Molnár–Pongrácz 1998) nagyobb liberalizmusról árulkodnak (9. táblázat).

9. táblázat

A terhesség esetén kötendő házasság fontosságáról alkotott nézetek a párkapcsolatban élők körében, százalék

Egyetértés	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párkapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60– éves	„új típusú”	„régi típusú”	
Egyáltalán nem	9,1	7,7	3,1	25,0	19,4	9,1
Inkább nem	24,7	20,2	7,7	37,8	33,5	21,0
Inkább igen	30,1	26,4	18,3	19,5	20,6	25,0
Igen, fontos	35,4	44,6	69,5	16,9	25,8	43,9
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A megszületendő gyermek családi státusának hagyományos rendezését értelemszerűen elsősorban a házasságban élő párok tartják fontosnak, és ez igaz mind a fiatalokra, mind pedig az idősebbekre, de közöttük is vannak olyanok, akik számára a gyermekvállalás „házassági intézményesítése” nem igazán fontos. Az élettársi kapcsolatban élők és különösen az új típusú kapcsolatban élők többsége ezt nem tartja fontosnak.⁸ Az elvált és az özvegy élettársak megint csak hagyományosabban vélekednek.

Noha adatainkat korábbi vizsgálatainkkal szigorú értelemben összehasonlíthatni nem tudjuk, számunkra úgy tűnik, hogy a párkapcsolatokkal szembeni elvárások ma sokkal megengedőbbek, kevésbé előíróak. Nyoma sincsen annak az előítéletnek, ami korábban a „vadházasság”, „törvénytelenül együtt élnek” kifejezésekben megmutatkozott. Az élettársi kapcsolat tiltott, majd megtűrt megítélését annak ajánlása, előírt volta váltotta fel. Ugyanakkor a házasság érték maradt, hiszen a fiatalok nagy többsége nem csak nem tekinti elavult intézménynek, de vágyott, végső partnerkapcsolati formaként látja. Mindez persze a házasság intézményének átalakulására is utal, amely további vizsgálatokat igényel.

7 A kérdés így hangzott: Ön szerint mennyire fontos a házasság megkötése, ha egy élettársi kapcsolatban a nő terhes lesz, és szeretné megtartani a gyermeket? Ha fontos, mikor kellene megkötöni a házasságot?

8 Emlékezzünk, közöttük igen magas a gyermekkel nem rendelkezők aránya. E csoport különösen érdekes lehet majd az adaptív folyamatok vizsgálatában.

Az életformát választók racionalitása – mi az előnyösebb?

Eltérő nézetek élnek a köztudatban a házasság, illetve a házasságkötés nélküli együttélés *előnyeiről és hátrányairól*. Egyes vélemények szerint a partnerek nagyobb energiát fordítanak a kapcsolat ápolására, a konfliktusok kezelésére akkor, ha a feleket nem „a papír”, hanem csak az érzelmek kapcsolják össze. Más vélemények szerint a házasság jelenti az egymás iránti tartósabb felelősségvállalást, és ezért mind a házasfelek, mind a gyermekek számára a nagyobb biztonságot jelentő harmonikusabb életet. E problémakörrel kapcsolatban is feltettünk néhány kérdést a házasoknak (akiknek egy része korábban élettársi kapcsolatban is élt), illetve az élettársi kapcsolatban élőknek. Természetesen azt vártuk, hogy az előnyök és a hátrányok megoszlása a különböző életformában élők között el fog térni – már csak az élethelyzetükkel való szembenézés okán is. Az előnyöket és hátrányokat tudakoló kérdéseinkre adott válaszokból némileg meglepő kép domborodik ki (10. táblázat).

Az persze nem váratlan, sőt természetes, hogy a házasságban élők semmilyen szempontból nem tekintik az élettársi kapcsolatot előnyösebbnek. Meglepőbb azonban, hogy a házasság nélkül együtt élők szinte semmilyen szempontból sem látják előnyösebbnek az általuk választott életformát. Ez persze azzal is összhangban van, hogy közöttük is többségben vannak azok, akik a házasságot tekintik elérendő végső partnerkapcsolati formának. A legmeglepőbb, és további vizsgálatokat és értelmezéseket kíván, hogy az élettársi kapcsolatban élők között csaknem minden kérdésben a többség a „mindegy, nem a jogi formától függ” semleges álláspontjára helyezkedik. Továbbá az, hogy a házások igen nagy része is gyakran választja a „nem a jogi formától függ” válaszlehetőséget. Vajon ezen megoszlások arra utalnak, hogy a választások nem a felsorolt szempontok szerint történnek, vagy arra, hogy a partnerkapcsolatok intézményi keretei általánosságban átalakulóban vannak, vagy esetleg egyéb okok húzódnak meg a sok „nem a jogi formától függ” válasz mögött? E kérdésre természetesen csak további kutatások adhatnak választ.

Ha az egyes szempontokat részleteiben nézzük meg, azt látjuk, hogy a házasságot mindkét csoport a gyermekvállalás, a gyermek jövője, valamint a szülők, a rokonság megítélése szempontjából tartja a leginkább jónak, előnyösnek. A partnerek között felmerülő esetleges konfliktusok kezelése, valamint az egyéni célok megvalósíthatósága függ legkevésbé az együttélés választott jogi formájától, ami más szóval azt jelenti, hogy nem biztos azon nézet helytállósága, miszerint egy lazább, elsősorban az érzelmi kötődésen és nem a jogi köteléken alapuló kapcsolatban erősebb az igény a kapcsolat fenntartására, a konfliktusok kezelésére.

10. táblázat

Párkapcsolatban élők véleménye az együttélés formájának előnyeiről/hátrányairól, százalék

A házasság vagy az élettársi kapcsolat biztosítja-e jobban a(z)...	Inkább a házasság	Inkább az élettársi kapcsolat	Mindegy, nem a jogi formától függ
Házasok			
anyagi biztonságot	58,3	1,2	39,3
gyermekvállalást, gyermek jövőjét	76,5	0,7	22,1
kapcsolat tartósságát	53,6	2,1	42,9
konfliktusok rendezését	46,9	4,1	46,6
egyéni célok megvalósítását	40,8	8,9	48,1
szülők, rokonság rokonszenvét	76,3	0,9	21,4
Házasok 40 év alatt			
anyagi biztonságot	49,1	1,0	49,9
gyermekvállalást, gyermek jövőjét	72,2	0,8	27,0
kapcsolat tartósságát	44,5	4,2	5,8
konfliktusok rendezését	38,3	4,2	57,6
egyéni célok megvalósítását	30,1	10,1	59,8
szülők, rokonság rokonszenvét	72,1	1,0	26,9
Élettársi kapcsolatban élők			
anyagi biztonságot	20,1	6,1	72,7
gyermekvállalást, gyermek jövőjét	39,5	3,8	55,1
kapcsolat tartósságát	15,6	9,1	74,3
konfliktusok rendezését	11,7	10,9	75,9
egyéni célok megvalósítását	10,6	13,1	74,6
szülők, rokonság rokonszenvét	43,9	4,9	49,1

A partnerkapcsolatok minősége

A házasság és az élettársi kapcsolatok közötti különbség „halványodását” támasztják alá a kapcsolat minőségére, a házastársi vagy élettársi kapcsolattal való elégedettségre vonatkozó vélemények is. Mind a házasságban, mind az élettársi kapcsolatban élők

igen elégedettek párkapcsolatukkal, amelyet egy tízfokú skálán átlagosan 8 feletti pontszámmal értékelnek. A házasság elégedettségi mutatója (8,76) valamivel magasabb, mint a házasság nélkül együtt élőké (8,39) de a különbség igen csekély. A párkapcsolatok átlagosan igen pozitív megítélése a válások magas számának fényében arra is utal, hogy a családi életre és a párkapcsolatok minőségére vonatkozó kérdések a privát szféra egyik legérzékenyebb részét érintik, és a megkérdezettek úgy vélik, hogy az esetleges problémák nem tartoznak a külvilágra, a szélesebb nyilvánosságra.

A párkapcsolat minőségére vonatkozó másik kérdésünk sem mutat nagyobb szórást, jóllehet a kérdőív kevésbé érzékeny pontján tettük fel.⁹ Noha a házasság kevésbé aggodnak partnerkapcsolataikért, ez inkább az idősebbekre igaz. A fiatal házasságok és az új típusú együttélési formát választók között erőteljes különbség nem mutatkozik. Tudjuk persze, hogy a partnerkapcsolatok minősége sok egyéb tényezőtől is függ. Ezek vizsgálata azonban az itt bemutatott képet csak némileg módosítja (vö. Gödri 2002). Ugyanakkor azt várjuk, hogy e területen a második hullámot követően sokkal több új megállapítást tehetünk: lehetőségünk lesz az életútbeli módosulások vizsgálatára – hogy az átlagnál alacsonyabb elégedettség inkább vezet-e, az egyéb körülményeket kontrollálva, szétváláshoz (vö. Bumpass 2002).

11. táblázat

A kapcsolat miatti aggodalmak mértéke a házasságban, illetve élettársi viszonyban élők körében, százalék

Mennyire aggódik párkapcsolata miatt?	Házasság			Élettársi kapcsolat		Párkapcsolatban élők összesen
	19–39 éves	40–59 éves	60–éves	„új típusú”	„rég típusú”	
Nem	62,6	73,0	81,7	57,8	62,0	70,1
Kicsit	22,7	16,5	9,6	29,0	23,7	18,2
Nagyon	14,7	10,6	8,7	13,2	14,3	11,7
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2699	4156	1893	758	532	10038
Elégedettség (átlag)	8,85	8,57	8,99	8,48	8,10	8,69

A házasság és az élettársi kapcsolat az életútban

A házasságban, illetve élettársi kapcsolatban élők arányait egymáshoz viszonyítva (55, illetve 8%) felvethetjük, vajon indokolt-e az élettársi kapcsolatok drámai terjedéséről beszélni. A keresztmetszeti adatok első látásra ugyanis nem erre utalnak, hiszen a

⁹ A vonatkozó kérdést, „a párkapcsolat iránti aggodalmat” egy felsorolásban elhelyezve (mennyire aggódik egészségi állapota, saját jövője, az ország jövője, párkapcsolata miatt stb.) tettük fel.

vizsgálat idején a felnőttek között közel hétszer annyian éltek házasságban, mint élettársi kapcsolatban. A válaszhoz közelebb kerülünk, ha megvizsgáljuk, hányan éltek *valaha* élettársi kapcsolatban, továbbá mi jellemzi az *első* párkapcsolati formát.

A mintában szereplő felnőtt népesség több mint négyötöde (81,6%) élt már élete folyamán partnerkapcsolatban. A partnerkapcsolatban *valaha* éltek több mint kilenczete (91,8%) házasságban (is) élt. Jelenleg a *valaha* partnerkapcsolatban éltek kétharmada (67,2%) él házasságban. Ugyanakkor a partnerkapcsolatban *valaha* éltek egynegyede (25,8%) élettársi kapcsolatban is élt, illetve él. A megkérdezettek 6,4%-ának, a *valaha* párkapcsolatban élők 7 százalékának volt házassággal nem végződő élettársi kapcsolata. Jelenleg pedig a *valaha* partnerkapcsolatban éltek egytizede (9,9%) él élettársi kapcsolatban.

Az élettársi életforma tehát – hosszabb-rövidebb ideig – sokkal több embert érintett, illetve érint, mint ahogy az bármilyen keresztmetszeti adatból – a jelenlegi partnerkapcsolatok megoszlásából – sejthető. Az élettársi kapcsolatok további értelmezése jövőbeli feladatunk, de ahhoz már most is van támpontunk, hogy az hogyan kötődik a házassághoz. Az első házasságot kötők 14 százaléka a házasságkötést megelőzően együtt élt házastársával („próbaházasság”), továbbá az első házasságból elváltak egynegyede válás után élettársi kapcsolatot létesített. Arra az alapvető kérdésre, hogy a jelenleg élettársi kapcsolatban élő fiatalok (a 30 év alattiak) mennyiben lesznek hajlandók házasságot kötni, a következő hullámban tudunk választ adni. A házasság és élettársi együttélés partnerkapcsolatokon belüli változó szerepéről az *első partnerkapcsolatok* megoszlására és időbeli alakulására vonatkozó adatok adnak árnyaltabb képet. Tudjuk, hogy a kérdezettek közel kétharmadának (64,7%-ának) a házasság volt az első olyan kapcsolata, amelyben társával együtt is élt. Egyhatodának (17,0%-ának) – az összes párkapcsolatot kialakító személy negyedének – viszont élettársi kapcsolattal kezdődött párkapcsolati karrierje. Az arányokat kohorszok szerinti megoszlásban vizsgálva pontos képünk alakulhat ki az elmúlt időszak változásairól (12. táblázat). Míg az idősebb korcsoportokban (szinte) mindenki házasságkötéssel indította párkapcsolati karrierjét, a középkorúak (pl. a 40–44 évesek) egyötöde élettársi kapcsolatban élt együtt első partnerével, addig a mai huszonévesek első tartós párkapcsolata már többségében „házasságon kívüli”. (Csak vélhetően, mert ugyan mi nem várjuk, ámde nem zárható ki, hogy a partnerkapcsolatban még nem éltek döntő többsége házasságban kezdi majd partnerkapcsolati karrierjét.)

12. táblázat

Az egyes korcsoportokba tartozók megoszlása első párkapcsolatuk típusa szerint, százalék

Korcsoport	Első párkapcsolati életforma			
	Házasság	Élettársi kapcsolat	Nincsen	Összesen (N)
18–19 éves	0,7	9,4	89,9	904
20–24 éves	10,8	28,1	61,1	1 768
25–29 éves	33,5	40,7	25,8	1 691
30–34 éves	53,9	33,9	12,2	1 483
35–39 éves	68,6	23,9	7,5	1 298
40–44 éves	77,7	16,1	6,2	1 604
45–49 éves	83,6	11,2	5,2	1 773
50–54 éves	89,0	6,2	4,7	1 479
55–59 éves	91,5	5,3	3,2	1 318
60–64 éves	93,9	3,1	3,0	1 146
65–69 éves	94,1	2,5	3,4	1 020
70–75 éves	94,5	2,3	3,2	906
Összesen	64,7	17,0	18,4	16 390

Az *első* (12. táblázat) és a *jelenlegi* (13. táblázat) párkapcsolati formák összevetése arra utal, hogy az élettársi kapcsolatok egy része házassággá válik. Már a 20–24 évesek között is elterjedtebb a házasságban élők aránya, mint az élettársi kapcsolatok részaránya, és ez csak úgy lehetséges, hogy az első élettársi kapcsolatokból házasság lett. A 25–29 éveseket tekintve közel háromszor annyian élnek házasságban, mint élettársi kapcsolatban (13. táblázat), pedig ebben a kohorszban (generációban) az érintettek négytizedének (40,7%) partnerkapcsolati karrierje élettársi kapcsolattal kezdődött (12. táblázat). A változások történeti időzítését illetően a táblázatból azt olvashatjuk ki, hogy az 1970-es évek elején (1972–1976 között) születettek között vált az élettársi kapcsolat dominánssá a partnerkapcsolatokban.

13. táblázat

Az egyes korcsoportokba tartozók megoszlása jelenlegi partnerkapcsolatuk típusa szerint, 2002, százalék

Korcsoport	Jelenlegi partnerkapcsolat			
	Házasság	Élettársi kapcsolat	Nincs partner	Összesen (N)
18–19 éves	1,7	5,0	93,4	905
20–24 éves	18,2	13,8	68,0	1 768
25–29 éves	49,7	13,8	36,5	1 691
30–34 éves	64,6	1,3	24,1	1 483
35–39 éves	69,1	8,5	22,5	1 299
40–44 éves	69,0	8,1	22,9	1 604
45–49 éves	68,1	6,9	24,9	1 772
50–54 éves	69,8	6,2	24,0	1 479
55–59 éves	66,7	6,0	27,3	1 318
60–64 éves	62,7	4,8	32,5	1 146
65–69 éves	58,7	3,4	37,9	1 021
70–75 éves	46,6	1,8	51,7	908
Összesen	54,9	8,1	37,0	16 394

A partnerkapcsolat-történeti adatok alapján természetesen jól vizsgálható az egyes típusokból a másokba való átmenet. Témánk szempontjából az „új típusú” élettársi kapcsolat alakulása érdemel külön figyelmet. Vajon mi történik az (első) élettársi kapcsolatokkal? Milyen arányba maradnak meg, bomlanak fel, válnak házassággá? Továbbá változik-e az átmenet mintázata? Az élettársi kapcsolatok sorsa nagyban függ a kezdetétől eltelt időtől. Ahogy múlik az idő, egyre többször válik házasság, és növekszik a felbomlott kapcsolatok aránya is, amivel egyetemben csökken a megmaradó élettársi kapcsolatok részaránya (14. táblázat). Két évvel (24 hónappal) létrejöttük után közel egyharmaduk, öt évvel megszületésük után felük házassággá válik (15. táblázat). Az első év végén még négyötödük áll fenn, öt évvel a kezdés után már alig több mint egy-negyedük (27,8%).

A történeti időben bekövetkező változások érzékelését az adatok kohorszspecifikus vizsgálata teszi lehetővé. Az első élettársi kapcsolatok időbeni alakulását vizsgálva a nagyon idős kohorszainak vizsgálata félrevezető lehet, hiszen körükben párkapcsolat-alakításuk idején igen alacsony volt az első kapcsolatot élettársiként felvállaló személyek részaránya (15. táblázat). A középkorú és a fiatal korcsoportokat vizsgálva az tűnik ki, hogy némileg csökken a házassági életformába való átmenet részaránya. Ez igaz minden időtartam esetében, ám táblázatunk csak az első 24 hónap státuszainak

alakulását mutatja be. A csökkenés fele-fele részben köszönhető a másik két státuszállapot terjedésének: a legfiatalabbak között nő mind az élettársi kapcsolatot felbontók, mind pedig az élettársi kapcsolatot hosszabb ideig fenntartók részaránya. Úgy tűnik tehát, hogy ebből a szempontból is némi változás mutatkozik a partnerkapcsolati karrierekben. Ha azonban figyelembe vesszük az első partnerkapcsolatokon belül az élettársi kapcsolatok terjedésének drámai növekedését, az első élettársi kapcsolat alakulását illetően nem látszik átütő mintaváltozás. Az élettársi kapcsolatok meghatározó hányadából házasság lesz (2 év után 33%, 5 év után 42%). A partnerkapcsolatok közötti átmenet természetesen további vizsgálatokat igényel.

14. táblázat

Az első partnerkapcsolatukat élettársként megélők helyzete 12, 24, 60 hónappal az indulás után, százalék

Partnerkapcsolati relációk	12 hónap	24 hónap	60 hónap
Házasság	12,6	29,4	50,9
Szétválás	8,0	13,4	21,3
Élettárs	79,4	57,2	27,8
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0
N =	2430	2291	1861

15. táblázat

Partnerkapcsolati helyzet az egyes korcsoportokban 24 hónappal az első élettársi kapcsolat után, százalék

Partnerkapcsolati reláció	Korcsoport						Párkapcsolatban élők összesen
	18–29 éves	30–39 éves	40–49 éves	50–59 éves	60–69 éves	70–75 éves	
Házasság	20,8	33,3	37,6	37,0	28,4	28,6	29,4
Szétválás	18,0	10,4	10,9	12,3	6,0	14,3	13,4
Élettárs	61,2	56,3	51,5	50,7	65,7	57,1	57,2
Összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N=	867	778	412	146	67	22	2291

Összefoglalás

Tanulmányunkban a házassági és az élettársi kapcsolat néhány jellemzőjét vizsgáltuk meg egy 2001–2002-ben lefolytatott, követéses vizsgálatként tervezett kutatás első hullámának adatai segítségével. Megállapítható, hogy a felvétel időpontjában élettársi kapcsolatban élők aránya az országos átlagnak megfelelt. Az éppen élettársi kapcsolatban élőkénél jóval magasabb az életük folyamán *valaha* házasság nélkül együtt élők száma, más szóval azoké, akik erről az életformáról konkrét tapasztalattal rendelkeznek, illetve a fiatalok körében növekszik az együttélést mint első partnerkapcsolati formát választók aránya. A házasok és az aktuálisan együtt élők demográfiai jellemzők szerinti összetétele lényeges eltéréseket nem mutat. Az együtt élők között magasabb a fiatalok aránya, és alacsonyabb az átlagos gyermekszám.

Az érintettek értékvilágának első megközelítésben elvégzett vizsgálata azt sejteti, hogy kapcsolat van az életformák és az értékek között: a vallásosság intenzitása az élettársi kapcsolatban élők esetében kisebb, a valláshoz fűződő viszonyuk lazább, mint a házasoké. A lakossági vélemények elemzése rávilágított arra, hogy a felvétel időpontjában együttélők beállítottságuk, jövőbeli terveik szempontjából összetett csoportot alkotnak. Egy részük az együttélést a házasság előtti átmeneti életformának tekinti, míg mások végleges döntésnek tartják. Részben a heterogén összetétel magyarázza a bizonytalan véleményeket az élettársi kapcsolat házassághoz viszonyított előnyeiről és hátrányairól is.

Az elmúlt egy-két évtizedben fokozatosan terjedt az élettársi együttélések gyakorlata, és növekedett társadalmi elfogadottsága. Elemzéseinkből látható, hogy az élettársi kapcsolatok jelentése igen differenciált: egy részük házasságot megelőző, másik részük házassági együttélést követő életforma, és találunk a házasság alternatívájának tekinthető együttélést is. A panelszerű vizsgálat elvileg lehetővé teszi, hogy a felvétel első hullámának időpontjában élettársi kötelékben élők további életútját nyomon követhessük: az együttélést idővel követi-e a kapcsolat törvényesítése, vagy megszűnik az együttélés, vagy pedig „véglegesen” a kötetlenebb, nem törvényesített kapcsolat mellett maradnak-e az érintett felek? Ennél is fontosabb: megvizsgálhatjuk majd, milyen objektív körülmények és/vagy szubjektív késztetések segítik, illetve gátolják az átmenetet az életformák között, és így sokkal árnyaltabb képet kaphatunk az élettársi kapcsolatokról, a házasság és az élettársi kapcsolat jelentéséről.

Irodalom

- Axinn, W. G.–A. Thornton (2000): The Transformation of the Meaning of Marriage. In Waite (ed): *Ties that Bind*. New York: de Gruyter, 147–165.
- Beck, U. (1986) [2003]: *Risikogesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. (Magyarul: A kockázati társadalom. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég.)
- Becker, G. (1981): *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press
- Barber, J.–W. G. Axinn–A. Thornton (2002): The Influence of Attitudes on Family Formation Processes. In: *Lesthaeghe 2002*: 45–96.

- Bumpass, L. L.–J. A. Sweet (1989): National estimates of cohabitation: cohort levels and union stability. *Demography*, 26 (4): 615–625.
- Bumpass, L. L. (2002): Family related attitudes, couple relationship and union stability. In: *Lesthaeghe (2002)*: 161–184.
- Bukodi Erzsébet (2001): *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? A párkapcsolat-formálódás és a partnerszelekció változása az egyéni életútban és a történeti időben*. PhD-értékezés.
- Cherlin, A. (1992): *Marriage, Divorce, Marriage*. Chamridge: Harvard University Press
- Corijn, M. (2001): Transition to adulthood: sociodemographic factors. In Corijn, K. (ed.): *Transition to Adulthood in Europe*. Dordrecht: Kluwer. *ESPO Series* (10): 1–25.
- Csernák Józsefné (1992): Élettársi kapcsolatban élő nők néhány társadalmi, demográfiai jellemzője Magyarországon. In Csernák–Pongrácz–S. Molnár: *Élettársi kapcsolatok Magyarországon*. Budapest: NKI. Kutatási jelentések, 46: 15–58.
- Friedrichs, J. (Hrsg.) (1998): *Die Individualisierungs These*. Opladen: Leske+Budrich
- Gödrö, I. (2002): Elvárások és a kapcsolat minőségének néhány mutatója a házasoknál és élettársaknál. In Spéder (szerk.): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet*. Budapest: KSH NKI, 33–50.
- Kamarás Ferenc (1996): *Európai termékenységi és családvizsgálat*. Budapest: KSH
- Kapitány B. (szerk.) (2003): *Módszertan és dokumentáció. Az adatfelvétel ismertetése*. Budapest: NKI. Műhelytanulmányok, 2.
- Kiernan, K. (2000): European perspectives on union formation. In Waite (ed.): *The Ties that Bind*. New York: de Gruyter, 40–58.
- Liefbroer, A. (1999): From youth to adulthood. Understanding changing patterns of family formation from a life course perspective. In van Wissen, D. (ed.): *Population Issues. An Interdisciplinary Focus*. Dordrecht: Kluwer, 53–86.
- Leisering, S. (1995): Zweidrittel-Gesellschaft oder Risikogesellschaft? Zur gesellschaftliche Verortung der „Neuer Armut“ in der Bundesrepublik. In Bienack, M. (ed.): *Neue Armut*. Frankfurt am Main: Campus, 59–92.
- Lesthaeghe, R. (1996): The second demographic transition in Western countries: An interpretation. In Mason, K. O.–A. M. Jensen (eds.): *Gender and Family. Change in Industrialised Countries*. Oxford: Clarendon Press, 17–62.
- Lesthaeghe, R. (ed.) (2002): *Meaning and Choice: Value Orientations and Life Course Decisions*. NIDI/CBGS Publications (37).
- Lesthaeghe, R.–Moors, G. (2002): Life course transitions and value orientations: selection and adaptation. In: *Lesthaeghe (2002)*: 1–44.
- Mayer, K. U. (1986): Structural constraints on the life course. *Human Development*, 163–170.

- Schneider, N. (2001): Pluralität in Grenzen. *Zeitschrift für Familienforschung* (2): 85–90.
- S. Molnár Edit–Pongrácz Tiborné (1998): Az 1995-ben születő nők életforma-választásainak vizsgálata. In S. Molnár et al. (szerk.): *Házasságon kívüli szülések*. Budapest: NKI. Kutatási jelentések, 61: 55–156.
- Spéder Zsolt (2001): Életünk fordulópontjai. Az NKI társadalmi-demográfiai panel-felvétele kutatási koncepciója és a kérdőívének vázlatos ismertetése. *Demográfia*, 44 (3–4):305–320.
- Spéder Zsolt (szerk.) (2002): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés*. Budapest: NKI. Műhelytanulmányok, 2
- United Nations Economic Commission for Europe (2000): *Generation and Gender Programme. Exploring future research and data collection options*. New York–Geneva: UN
- Utasi, Á. (2002): Független, egyedülálló harmincasok: a szingli. In Spéder (szerk.): *Család és népesség – itthon és Európában*. Budapest: Századvég, 231–253
- van De Kaa, D.–R. Lesthaeghe (1987): Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42 (1):1–57.
- Waite, L. J.–M. Gallagher (2000): *The Case for Marriage*. New York: Broadway Books